

Opus excepta Epistola quæ postmodum ad ejus caput adjuncta est, sic incipit: *Lecturus hæc quæ de Trinitate disserimus.*

CAPUT XVI.

De Consensu Evangelistarum, libri quatuor.

PER eosdem annos quibus paulatim libros De Trinitate dictabam, scripsi et alios labore continuo, interponens eos illorum temporibus, in quibus sunt libri quatuor *de Consensu Evangelistarum*, propter eos qui tanquam dissentientibus calumniantur. Quorum primus liber adversus illos conscriptus est, qui tanquam maxime sapientem Christum vel honorant vel honorare se fingunt; et ideo nolunt Evangelio credere, quia non ab ipso illa conscripta sunt, sed ab ejus discipulis, quos existimant ei divinitatem, qua crederetur Deus, errore tribuisse. In quo libro quod dixi, *Ex Abraham cepisse gentem Hebræorum*, est quidem et hoc credibile, ut *Hebræi*, velut *Abraæ* dicti esse videantur: sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanquam Heberæi (29), de qua re in libro sexto-decimo *de Civitate Dei* satis disserui. In secundo cum agerem de duobus patribus Joseph, *ab altero dixi genitum, ab altero adoptatum*. Sed dicendum fuit, alteri adoptatum. Defuncto enim, quod magis credendum est, secundum Legem fuerat adoptatus; quoniam qui cum genuit, ejus matrem, fratris defuncti conjugem duxerat. Item ubi dixi, *Lucas vero ad ipsum David per Nathan ascendit, per quem Prophetam Deus peccatum*

illius expiavit; per cujus nominis Prophetam, dicere debui; ne putaretur idem fuisse homo, cum alter fuerit, quamvis et ipse hoc vocaretur. Hoc opus sic incipit: *Inter omnes divinas auctoritates.*

CAPUT XVII.

Contra epistolam Parmeniani, libri tres.

IN tribus libris *contra Epistolam Parmeniani*, Donatistarum Carthaginensis episcopi successorisque Donati, quæstio magna versatur et solvitur, Utrum in unitate et eorundem communione sacramentorum mali contaminent bonos, et quemadmodum non contaminent disputatur, propter Ecclesiam toto orbe diffusam, cui calumniando schisma fecerunt. In quorum libro tertio cum dissereretur, quomodo sic accipiendum quod ait Apostolus, « Auferte malum ex vobis ipsis¹, » illud quod dixi, *ut ex se ipso quisque auferat malum*, non sic esse intelligendum, sed sic potius ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam, satis Græca lingua indicat; ubi sine ambiguitate scriptum est, ut intelligatur, hunc malum, non hoc malum²: quamvis et secundum istum intellectum responderim Parmeniano. Hoc opus sic incipit: *Multa quidem alias adversus Donatistas.*

¹ 1 Cor. v, 13. — ² Gr. τὸν πονηρὸν.

habet quippe in capite quis ad quem scribat; sed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam sequens qui nomina nostra non habet, multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, *quia uniuersique secundum propriam voluntatem in ore sapiebat*, non mihi occurrit unde possit probari, nisi ex libro Sapientiae, quem Judaei non recipiunt in auctoritatem canonicam¹; quod tamen fidelibus potuit provenire, non illis adversus Deum murmuratoribus, qui profecto alias escas non desiderarent, si hoc eis saperet manna quod vellent. Hoc Opus sic incipit: *Ad ea quae me interrogasti.*

CAPUT XXI.

De Opere Monachorum, liber unus.

Ut de Opere Manachorum librum scriberem, illa necessitas compulit, quod cum apud Carthaginem monasteria esse coepissent, alii se suis manibus transigebant, obtemperantes Apostolo: alii vero ita ex oblationibus religiosorum vivere volebant, ut nihil operantes, unde necessaria vel haberent vel supplerent, se potius implere praecipuum evangelicum existimarent atque jactarent, ubi Dominus ait: «*Respicite volatilia coeli et » lilia agri².*» Unde etiam inter laicos inferioris propositi, sed tamen studio ferventes, existere coeperant tumultuosa certamina, quibus Ecclesia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non esse dicebant. Unde

¹ Sap. xvi, 20. — ² Matth. vi, 26.

contentiones, hinc reprehendentium, inde quasi purgantium pro partium studiis augebantur. Propter haec venerabilis senex Aurelius, ecclesiae ipsius civitatis episcopus, ut hinc aliquid scriberem jussit, et feci. Hic sic incipit: *Jussioni tuae, sancte frater Aureli.*

CAPUT XXII.

De Bono conjugali, liber unus.

I. JOVINIANI haeresis, sacrarum virginum meritum aequando pudicitiae conjugali, tantum valuit in urbe Roma, ut nonnullas etiam sanctimoniales de quarum pudicitia suspicio nulla praecesserat, dejecisse in nuptias diceretur, hoc maxime argumento cum eas urgeret dicens: «*Tu ergo melior quam Sara, melior quam Susanna, siue Anna?*» et caeteras commemorando testimonio sanctae Scripturae commendantissimas foeminas, quibus se illae meliores, vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum coelibatum commemoratione patrum conjugatorum et comparatione frangebatur. Huic monstro sancta Ecclesia quae ibi est, fidelissime ac fortissime restitit. Remanserant autem iste disputationes ejus in quorundam sermunculis ac susurris, quas palam suadere nullus audebat. Sed etiam occulte venenis repentibus, facultate quam donabat Dominus, occurrendum fuit: maxime quoniam jactabatur Joviniano responderi non potuisse cum laude, sed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum edidi, cujus inscriptio est, *de Bono conjugali*. Ubi de propagatione filiorum prius quam homines mortem

peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res videtur, quaestio magna dilata est: sed in aliis postea litteris nostris, satis quantum arbitror, explicatur.

II. Dixi etiam quodam loco: *Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est, concubitus ad salutem generis; et utrumque non est sine delectatione carnali, quae tamen modificata, et temperantia refrenante in usum naturalem redacta, libido esse non potest.* Quod ideo dictum est, quoniam libido non est bonus et rectus usus libidinis (30). Sicut enim malum est male uti bonis, ita bonum est bene uti malis, de qua re alias, maxime contra novos haereticos Pelagianos diligentius disputavi. De Abraham quod dixi, *Ex hac obedientia pater ille Abraham, qui sine uxore non fuit, esse sine unico filio et a se occiso paratus fuit*, non satis approbo. Magis enim filium, si esset occisus, resurrectione si mox fuisse reddendum, credidisse credendus est, sicut in Epistola legitur quae est ad Hebraeos¹. Hic liber sic incipit: *Quoniam unusquisque homo, humani generis pars est.*

CAPUT XXIII.

De sancta Virginitate, liber unus.

POSTEA quam scripsi *de Bono Conjugali*, expectabatur ut scriberem *de sancta Virginitate*, nec distuli: atque id Dei munus, et quam magnum, et quanta humi-

¹ Hebr. xi, 19.

litate custodiendum esset, uno sicut potui volumine ostendi. Hic liber sic incipit: *Librum de Bono conjugali nuper edidimus.*

CAPUT XXIV.

De Genesi ad Litteram, libri duodecim.

I. PER idem tempus *de Genesi* libros xii scripsi ab exordio, donec de paradiso dimissus est Adam et flamma romphaea posita est custodire viam ligni vitae. Cum autem ad hoc usque undecim libri peracti essent, duodecimum addidi, in quo diligentius de paradiso disputatum est. Titulus eorum librorum inscribitur *de Genesi ad litteram*: id est, non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietatem. In quo opere plura quaesita quam inventa sunt: et eorum quae inventa sunt, pauciora firmata: caetera vero ita posita, velut adhuc requirenda sint. Hoc sane libros posterius coepi, sed prius terminavi quam de Trinitate: ideo eos nunc ordine, quo coepi recolui.

II. In quinto libro, et ubicumque in eis libris posui, *de semine cui repromissum est; quod dispositum fit per Angelos in manu mediatoris*¹: Non sic habet Apostolus, sicut veriores codices post inspexi, maxime graecos. De Lege enim dictum est, quod tanquam de semine dictum multi latini codices habent per interpretantis errorem. In sexto libro quod dixi, *Adam imaginem Dei, secundum quam factus est perdidisse peccato*, non sic accipiendum est, tanquam in eo nulla remanserit, sed

¹ Galat. iii, 19.

quod tam deformis ut reformatione opus haberet. In duodecimo de inferis, magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quam rationem reddere cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit. Hoc Opus sic incipit: *Omnis divina scriptura bipertita est.*

CAPUT XXIV.

CAPUT XXV.

Contra Litteras Petiliani, libri tres.

ANTEQUAM finirem libros *de Trinitate* et libros *de Genesi ad litteram*, irruit causa respondendi litteris Petiliani Donatistae, quas adversus Catholicam scripsit, quam differre non potui. Et scripsi in hanc rem tria volumina, quorum primo primae parti Epistolae ipsius, quam scripsit ad suos, quia non tota in nostras manus venerat, sed prior parva pars ejus, quanta potui celeritate et veritate respondi. Etiam ipsa Epistola est ad nostros, sed ideo inter libros habetur, quia caeteri duo in eadem causa libri sunt. Postea quippe invenimus totam, ei que tanta diligentia respondi, quanta Fausto Manichaeo, verba scilicet ejus sub ipsius nomine prius ponens particulatim et sub meo per singula responsionem meam. Sed prius quod scripseram, antequam totam reperiremus, pervenit ad Petilianum: et iratus respondere conatus est, in me potius dicens quidquid eum libuit, in causa vero omnino deficiens: quod cum posset collatis utriusque nostrum scriptis facillime adverti, tamen propter tardiores hoc ipse respondendo demonstrare curavi, sic est additus eidem nostro operi liber tertius. Hoc Opus in primo libro sic

incipit: *Nosti nos saepe voluisse.* In secundo autem sic: *Primis partibus Epistolae Petiliani.* In tertio autem sic: *Legi, Petiliane, litteras tuas.*

CAPUT XXVI.

Ad Cresconium grammaticum partis Donati,

libri quatuor.

GRAMMATICUS etiam quidam Donatista Cresconius cum invenisset Epistolam meam, qua primas partes, quae in manus nostras tunc venerant Epistolae Petiliani redargui, putavit mihi respondendum, et hoc ipsum scripsit ad me. Cui operi ejus libris quatuor respondi, ita sane ut tribus peragerem quod universa responsio flagitabat. Sed cum viderem sola Maximianensium causa quo suos schismaticos damnaverunt, et eorum aliquos rursus in honoribus suis receperunt, baptismumque ab eis extra suam communionem datum non repetiverunt, responderi posse ad cuncta quae scripsit, etiam quartum librum addidi, in quo id ipsum quantum potui diligenter atque evidenter ostendi. Hos autem quatuor libros quando scripsi, jam contra Donatistas leges dederat Honorius Imperator. Hoc Opus sic incipit: *Quando ad te, Cresconi, mea scripta pervenire possent ignorans.*

CAPUT XXVII.

*Probationum et testimoniorum contra Donatistas,
liber unus.*

Post hæc ut ad Donatistas pervenirent contra eorum errorem et pro catholica veritate necessaria documenta curavi, sive de ecclesiasticis, sive de publicis Gestis, sive de Scripturis canonicis. Et primo ad illos eadem promissa direxi, ut ipsi ea, si fieri posset, exposcerent. Quæ cum venissent in eorum quorundam manus, nescio quis extitit, qui suo nomine tacito contra hæc scriberet, ita se confitens Donatistam, tanquam hoc vocaretur. Cui ego respondens, alium librum scripsi. Illa vero documenta quæ promiseram, eidem libello quo eadem promiseram junxi, et ex utroque unum esse volui. eumque sic edidi, ut in parietibus basilicæ quæ Donatistarum fuerat, prius propositus legeretur cujus titulus est: *Probationum et testimoniorum contra Donatistas*, In quo libro absolutionem Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani, non hoc ordine posuimus quo postea nobis claruit, Consulibus diligenter inspectis, sed tanquam post Cæcilianum fuerit absolutus, cum ante sit factum. Illud etiam quod commemorato Judæ apostoli testimonio, ubi ait: « Li sunt qui segregant semetipsos, animales, » Spiritum non habentes¹, adjunxi etiam dicens: *De quibus et Paulus apostolus dicit*, « Animalis autem homo non percipit ea » quæ sunt spiritus Dei²: » non sunt isti illis coæquandi, quos omnino ab Ecclesia schisma præcidit. Istos quippe

¹ Jud. 7, 19. — ² 1 Cor. II, 14.

idem apostolus Paulus parvulos dicit esse in Christo, quos nondum escam valentes capere, lacte nutrit tamen⁴: illi autem non filiis parvulis, sed in mortuis et perditis computandi sunt, ut si quis eorum correctus Ecclesiæ fuerit copulatus, recte de illo dici possit: « Mortuus erat et re- » vixit: pericrat, et inventus est². » Hic liber³ sic incipit: *Qui timetis consentire Ecclesiæ catholicæ.*

CAPUT XXVIII.

Contra Donatistam nescio quem, liber unus.

ALTERIUS libri quem supra commemoravi, titulum esse volui, *Contra nescio quem Donatistam*, ubi similiter de absolutione ordinatoris Cæciliani verus ordo temporis non est. Illud etiam quod dixi, *Ad multitudinem zizaniorum, ubi intelliguntur omnes hæreses*, minus habet unam necessariam conjunctionem: dicendum enim fuit, ubi intelliguntur et omnes hæreses; aut, ubi intelliguntur etiam omnes hæreses. Nunc vero ita dictum est, quasi præter Ecclesiam tantummodo sint zizania, non etiam in Ecclesia, cum ipsa sit regnum Christi, de quo collecturi sunt Angeli ejus messis tempore omnia scandala. Unde et Cyprianus Martyr, « Et si videntur, in- » quit, in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri de- » bet aut fides, aut charitas nostra, ut quoniam zizania » esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus⁴. » Quem sensum etiam nos alias, et maxime adversus eos-

¹ 1 Cor. III, 1. — ² Luc. XV, 32. — ³ Non extat. — ⁴ Cyp. ep. 51. ad Maximum, etc.

dem præsentem Donatistas in Collatione defendimus. Hic liber¹ sic incipit : *Probationes rerum necessariarum quodam breviculo collectas promisimus.*

CAPUT XXIX.

Admonitio Donatistarum de Maximianistis, liber unus.

Cum viderem multos legendi labore impediri a discendo, quam nihil rationis atque veritatis habeat pars Donati, libellum brevissimum feci, quo eos de solis Maximianistis admonendos putavi, ut posset facilitate describendi in manus plurium pervenire, et ipsa sui brevitate facilius commendari memoriæ : cui titulum imposui : *Admonitio Donatistarum de Maximianistis.* Hic liber² sic incipit : *Quicumque calumniis hominum et criminationibus movemini.*

CAPUT XXX.

De Divinatione dæmonum, liber unus.

PER idem tempus accidit mihi ex quadam disputatione necessitas, ut *de Divinatione dæmonum* libellum scriberem, cujus titulus iste ipse est. In ejus autem quodam loco ubi dixi, *Dæmones aliquando et hominum dispositiones non solum voce prolatas, verumetiam cogitatione conceptas, cum signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscere,*

¹ Non extat. — ² Non extat hic liber.

rem dixi occultissimam audaciore asservatione quam debui : nam pervenire ista ad notitiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertum est. Sed utrum signa quædam dentur ex corpore cogitantium illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi et ea spiritali ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inveniri. Hic liber sic incipit : *Quodam die in diebus sanctis octavarum.*

CAPUT XXXI.

Quæstiones expositæ contra Paganos, numero sex.

INTER hæc missæ sunt mihi a Carthagine quæstiones sex, quas proposuit amicus quidam quem cupiebam fieri Christianum, ut contra Paganos solverentur, præsertim quia nonnullas earum a Porphyrio philosopho propositas dixit. Sed non eum esse arbitror Porphyrium Siculum illum, cujus celeberrima est fama. Harum quæstionum disputationes in unum librum contuli, non prolixum, cujus est titulus : *Sex quæstiones contra Paganos expositæ.* Earum autem prima est de resurrectione, secunda de tempore Christianæ religionis, tertia de sacrificiorum distinctione, quarta de eo quod scriptum est, « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis¹, » quinta de Filio Dei secundum Salomonem, sexta de Jona propheta. In quarum secunda quod dixi, *Salus religionis hujus per quam solam veram salutem veraciterque promittitur, nulli unquam defuit, qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit,* non ita dixi tan-

¹ Matth vii, 2.

quam ex meritis suis quisquam dignus fuerit : sed quem-
admodum ait Apostolus : « Non ex operibus, sed ex vo-
» cante dictum esse, Major serviet minori ¹ : » quam voca-
tionem ad Dei propositum asserit pertinere. Unde dicit :
« Non secundum opera nostra, sed secundum suum pro-
» positum et gratiam ². » Unde item dicit : « Scimus quia
» diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis qui
» secundum propositum vocati sunt sancti ³. De qua
vocatione ait, « Ut dignos vos habeat vocatione sua
» sancta ⁴. » Hic liber post Epistolam quæ postmodum a
capite addita est, sic incipit : *Movet quosdam et re-
quirunt.*

CAPUT XXXII.

Expositio Epistolæ Jacobi ad duodecim tribus.

INTER opuscula mea reperi expositionem Epistolæ Ja-
cobi, quam retractans adverti annotationes potius expo-
sitorum quorundam ejus locorum in librum redactas
fratrum diligentia, qui eas in frontibus codicis esse no-
luerunt. Adjuvant ergo aliquid, nisi quod ipsam episto-
lam quam legebamus quando ista dictavi, non diligenter
ex Græco habebamus interpretatam. Hic liber ⁵ sic in-
cipit : *Duodecim tribubus quæ sunt in dispersione,
salutem.*

¹ Rom. ix, 12. — ² 2 Tim. i, 9. — ³ Rom. viii, 28. — ⁴ 2 Thess. i, 11.
— ⁵ Non extat.

CAPUT XXXIII.

*De Peccatorum meritis et remissione, et de Baptismo
parvulorum ad Marcellinum, libri tres.*

VENIT etiam necessitas, quæ me cogeret adversus no-
vam Pelagianam hæresim scribere, contra quam prius
cum opus erat, non scriptis, sed sermonibus et collo-
cationibus agebamus, ut quisque nostrum poterat aut
debebat. Missis ergo mihi a Carthagine quæstionibus
eorum quas rescribendo dissolverem, scripsi primum
libros tres, quorum titulus est, *de Peccatorum meritis
et remissione* : ubi maxime disputatur de baptisate
parvulorum propter originale peccatum : et de gratia
Dei qua justificamur, hoc est, justi efficimur : quamvis
in hac vita nemo ita servet mandata justitiæ, non ut sit
ei necessarium pro suis peccatis orando dicere, « Dimitte
» nobis debita nostra ¹. » Contra quæ omnia sentientes
illi, novam hæresim condiderunt. In his autem libris
tacenda adhuc arbitratus sum nomina eorum, sic eos
facilius posse corrigi sperans : imo etiam in tertio libro,
quæ est Epistola, sed in libris habita propter duos, qui-
bus eam connectendam putavi, Pelagii ipsius nomen non
sine aliqua laude posui : quia vita ejus a multis prædi-
cabatur : et ejus illa redargui, quæ in suis scriptis non
ex persona sua posuit, sed quid ab aliis diceretur expo-
suit : quæ tamen postea jam hæreticus pertinacissima
animositate defendit. Coelestius vero discipulus ejus jam
propter tales assertiones apud Carthaginem in episcopali

¹ Matth. vi, 12.